

Súčasná slovenská rodina
(vedecké poznávanie – podmienka kreovania rodinnej
politiky)¹

Peter Ondrejko

Katedra sociálnej pedagogiky PdF Univerzity Hradec Králové
a PdF Univerzity Palackého Olomouc,
Ústav pedagogiky a sociálnych štúdií²

Abstrakt: Život slovenskej rodiny sa nachádza medzi kontinuitou a zmenou, kvalitou, ktorej jednotlivé aspekty a atribúty bude nevyhnutné empiricky identifikovať, ale následne aj hodnotiť, ak nemáme iba nečinne prihliadať na tento vývoj. Pokladáme za nevyhnutné pokúsiť sa do tohto vývoja na základe výsledkov hodnotenia intervenovať na makroúrovni (predovšetkým v kreovaní adekvátnej a cieľavedomej rodinnej politiky, zbavenej vulgárneho ekonomizmu), ale i na mikroúrovni, prostredníctvom sociálnej pedagogiky, sociálnej práce, poradenstva, regionálnej, školskej a komunálnej rodinnej politiky, s aktivizáciou všetkých zúčastnených, vrátane vedy a výskumu.

KLúčové slová: rodina, tradicionalizmus, folklorizmus, spolužitie bez sobáša, medzigeneračné vzťahy, Hajnalova línia.

The current Slovak family – Scientific discovery: the condition of creating a family policy. The life of the Slovak family lies between continuity and change, a quality whose individual aspects and attributes will need to be empirically identified, but then evaluated if we do not just have to ignore this development. We think it necessary to try to intervene at the macro level on the basis of the results of the evaluation (especially in the creation of an adequate and targeted family policy, free of vulgar economics) but also at the micro level through social pedagogy, social work, counseling, regional, school and community family policies, with the activation of all stakeholders, including science and research.

¹ príspevok na konferenciu – 1. ročník *Fóra rodinnej politiky*, ktorú organizuje Odbor rodinnej politiky a politiky stárnutí Ministerstva práce a sociálnych vecí ČR

² Podľa organizátorov: „Cílem akce je prostřednictvím diskuzí politické reprezentace, akademiků a odborníků v oblasti rodinné politiky, zástupců neziskových organizací a všech dalších subjektů aktivních v podpoře rodin, kteří budou moci představit svou činnost, zhodnotit současný stav, diskutovat možná opatření a pokusit se nalézt nové příležitosti a řešení. Fórum se skládá ze dvou velkých panelů a kolem 20 paralelních workshopů s celkovou kapacitou kolem 300 účastníků“.

Key words: *family, traditionalism, folklore, coexistence without marriage, intergenerational relations, Hajnal line.*

Osobitosť národa, jeho svojráznosť a originalita bezprostredne súvisia s jeho tradíciou a kultúrou, ktorá spravidla na tradíciu nadväzuje. Kultúrna pamäť ktoréhokoľvek národa je jedna z najdôležitejších vecí, ktoré určujú jeho svojbytnosť. Hlavným znakom národnej identity je jazyk, ktorého základy sa kladú v rodine (materinský jazyk, *native language*). Materinský jazyk je unikátny v tom, že každému človeku sa ním od narodenia vtlača pečať zaisťujúca osobitné videnie vecí. To sa nemení ani po tom, ako sa naučí ďalšie cudzie jazyky. Cez cudzie jazyky sa oboznamuje s inými pohľadmi na svet, s iným videním problémov, s inými postupmi ich riešenia. Osobitnými podujatiami vo svojom sídle v Paríži oslavuje Organizácia Spojených národov pre vzdelávanie, vedu a kultúru (UNESCO) Medzinárodný deň materinského jazyka, pripadajúci na 21. februára. Bývalý generálny tajomník OSN Annan vyzdvihol, že národné jazyky predstavujú kultúrne dedičstvo ľudstva a vyzval na zvýšené úsilie o zachovanie jazykov práve ako kultúrneho dedičstva ľudstva.

Ideály toho, ako by mala vyzerat' slovenská rodina, sú veľmi rôzne, líšia sa v závislosti od veľmi diferencovaných náboženských predstáv (dokonca i v samotnom kresťanstve), tradicionalistických i tzv. postmoderných, „dúhových“, až po rôzne predstavy politických strán. Všeobecne prijatá predstava budúcnosti rodín môže vzniknúť iba na základe funkčnosti medzigeneračných vzťahov, čo predstavuje osobitnú a interdisciplinárnu problematiku, zatiaľ absentujúcu v kreovaní rodinnej politiky.

Predstava o budúcnosti rodiny môže vzniknúť iba na základe pravdivého poznania súčasného života rodín a jeho príčinných súvislostí. Etiológia súčasného stavu života rodín, vrátane jeho axiologických aspektov, by mala skúmať zákonitosti vzniku súčasného stavu, odhaľovania príčinnosti a jeho hodnotenia. Bez takéhoto postupu nielenže nebude všeobecne prijateľná adekvátna rodinná politika, ale emergentnosť nastávajúceho vývoja môže byť dokonca prekvapivá, tak v prijímaní decíznych rozhodnutí, ako i v smerovaní sociálnych vied.

Vzhľadom na význam pravdivého poznania súčasného života rodín je krajnosťou rezignácia na koncepciu rodinnej politiky postavenej na vedeckých základoch a fatalizmus, podľa ktorého všetky procesy vývoja rodiny sú podriadené neznámej nevyhnutnosti, nepredvídateľnosti a nemožnosti sociálnych intervencií, ktoré by viedli žiaducim smerom.

Aká je teda súčasná slovenská rodina?

Aj v prípade slovenských rodín platí De Singlyho (1999, s. 10) konštatovanie, podľa ktorého sa stretávame:

1. s väčšou závislosťou rodín na štáte;
2. s väčšou nezávislosťou na kruhu príbuzných;
3. s väčšou nezávislosťou manželov na rodine.

Uvedené konštatovanie pokladáme i v prípade života rodín v SR za východiskovú hypotézu.

V otázke závislosti rodín od štátu je to jednoznačné priame zdôraznenie významu rodinnej politiky. Za základnú otázku pri koncipovaní rodinnej politiky pokladáme to, či jestvujú vôbec predstavy o jej strategických cieľoch, o tom, k akým cieľom, k akému spôsobu života by mali jej opatrenia smerovať. I keď podľa Bismarcka – „*Politika nie je exaktná veda... je to umenie možného*“³, sme presvedčení o tom, že by to malo byť vedecké poznanie, podmieňujúce stanovovanie cieľov a metód rodinnej politiky.

V porovnaní so spôsobom života ostatných rodín v stredoeurópskom priestore možno zaznamenať významnejšie rozdiely na území Slovenska (isté špecifiká) iba v oblasti života mestskej a vidieckej rodiny. I tieto rozdiely zaznamenávajú postupujúcu homogenitu a vyrovnávanie rozdielov, prekonávanie etnologického dedičstva v oblasti zvykov a obyčajov. Tézami sociálnej a kultúrnej antropológie by bolo možné vysvetliť, ako kultúra života rodiny na území Slovenska vznikla, ako sa formovala a aké dedičstvo predchádzajúcich storočí by bolo možné identifikovať. Súčasná etnológia v oblasti života rodiny na Slovensku do istej miery nadväzuje na vednú disciplínu národopis, ktorá sa rozvíjala v 19. a 20. storočí, ale predmet jej bádania sa rozšíril a zmenil⁴. Čoraz menšia časť obyvateľstva vedome preferuje tradičné javy (tradicionalizmus) oproti moderným a častejšie sa stretávame s vedomým a inštitucionalizovaným uchovávaním, oživovaním ako i interpretačným predvádzaním tradičných javov v umeleckom spracovaní a komerčnom využívaní (folklorizmus)⁵. Najčastejšie by sme našli prejavy tradičnej kultúry života rodín v tzv. kalendárnych obyčajoch, hudobnom

³ <https://citaty-slavyh.sk/autori/otto-von-bismarck/>

⁴ Pozoruhodné štúdium v tejto oblasti v SR zaznamenali: Kovačevičová, S.: Sídla a obydlie. In: *Slovensko. Európske kontexty ľudovej kultúry*. Zostavila Stoličná, R. Bratislava, 2000, s. 143 – 170 a Salner, P.: Medzigeneračné vzťahy v súčasnej rodine. In: *Spôsob života družstevnej dediny. Z etnografických výskumov obce Sebechleby*. Zostavila Filová, B. Bratislava, 1986, s. 74 – 84.

⁵ Pozri o tom Horváthová, E.: Teoretické otázky súčasnej etnografie. In: *Slovenský národopis*, roč. 21, 1971, s. 311 – 317.

folklóre, v ľudových piesňach, v ľudovom umení a odevoch, najmä krojoch⁶, ale i v rodinných obyčajoch, ako napr. pri narodení dieťaťa, dosiahnutí pohlavnej zrelosti, uzatváraní manželstva (svadba) a úmrtí (pohreb), teda spravidla pri životných zmenách⁷.

Významnejším spôsobom diferencuje životy rodín ich ekonomická situácia. Ako uvádza Anton Michálek (2010, s. 14), že v SR „... príjem, mzdy, i chudoba sú výrazne priestorovo diferencované, čo znamená, že ich úroveň a nerovnosti sú podmienené aj geograficky... jestvuje výskumný smer, v ktorom priestor vystupuje ako dominantná dimenzia... Bohužiaľ, v slovenskej, ale aj v českej literatúre práce geografických aspektov príjmov, miezd a chudoby (rodín – poznámka autora) ... až na malé výnimky absentujú“. Michálek výstižne analyzuje nízkopríjmové obce a ich počet v jednotlivých okresoch SR, ako i podiel zamestnancov v odvetviach, vrátane indexu chudoby. K uvedeným charakteristikám, ktoré neboli doposiaľ podrobené empirickému výskumu, patrí aj skutočnosť, že tretine rodín na Slovensku finančne pomáha rodina zo zahraničia. Finančnú podporu rodinám na Slovensku, okrem pracujúcich z Českej republiky, Veľkej Británie a Severného Írska, posielajú aj ľudia zamestnaní v Rakúsku, Nemecku, USA, Taliansku, Švajčiarsku, Írsku, Holandsku a prvú desiatku krajín uzatvára Francúzsko (dostupné na: <https://ekonomika.sme.sk/c/20135851/tretine-ludom-na-slovensku-pomaha-financne-rodina-zo-zahranicia.html#ixzz4q5QADD3X>, 18. 8. 2017).

Významnou charakteristikou slovenskej rodiny a jej prostredníctvom aj vývoja slovenskej spoločnosti je demografický vývoj. Podľa demografických štúdií (Vaňo, B. ed., 2009) slovenská rodina za posledné dve desaťročia menila svoju štruktúru, prechádzala zmenami. Podľa uvedených autorov populačný vývoj po roku 2000 je charakteristický postupnou stabilizáciou trendov, ktoré nadväzujú na obdobie významných zmien na konci minulého storočia. Ide o stabilizáciu smerom k novému modelu reprodukčného a rodinného správania, ktorý by sa mal naplno presadiť po ukončení transformačného obdobia. Roky 2005 a 2006 priniesli niektoré prekvapenia. Išlo predovšetkým o vývoj plodnosti a sobášnosti. Roky 2007 a 2008 už znamenali potvrdenie očakávaných trendov prakticky v plnom rozsahu. Sobášnosť a plodnosť sa zvýšili, rozvodovosť ďalej rástla, ale je zrejmé, že sa blíži ku svojmu stropu; potratovosť sa mierne znížila, pokračoval pokles úmrtnosti a migračné saldo sa zvýšilo. Ide hlavne o zvýšenie plodnosti a migračného salda. Aj dopady demografického vývoja na prírastok a vekové zloženie obyvateľstva sú v

⁶ Danglová, O.: Kreativita a kultúrny kontext. In: *Slovenský národopis* 44, 1996, č. 1, s. 45 – 62.

⁷ Jakubíková, K.: Rodinné obyčaje. In: Botíková, M. – Švecová, S. – Jakubíková, K.: *Tradície slovenskej rodiny*. Bratislava 1997, s. 161 – 188.

súlade s očakávaniami – pokles prirodzeného prírastku sa (dočasne) zastavil a populačné starnutie pokračuje so zvýšenou intenzitou.

Ako ďalej uvádzajú Vaňo a kol. (2009), na základe údajov z tabuliek sobášnosti najvýraznejší pokles intenzity sobášnosti nastal u mužov vo veku do 25 rokov, pričom zníženie sa nevyhlo ani vekovej skupine 25 – 29-ročných. Najväčšia váha však pripadala na vek 20 – 24 rokov, v ktorej sa pravdepodobnosť sobáša slobodnej osoby prepadla o viac ako 60 %, pričom vo veku 20 – 23 rokov to bolo takmer o 75 %. V ženskej časti populácie medzi rokmi 1996 až 2008 bol pokles pravdepodobnosti sobáša slobodnej osoby najvýraznejší vo veku 17 – 21 rokov, v ktorej sa intenzita sobášnosti znížila o viac ako 60 %.

Najmenej stabilný sa javil vývoj sobášnosti, pri ktorom nemožno vylúčiť rôzne smerovanie ani kolísavý vývoj. Dnes totiž nevieme spoľahlivo odhadnúť, ako sa obyvateľstvo a predovšetkým súčasná mladá generácia postaví ku kohabitáciám. Či ich bude naďalej pokladať skôr za dočasné partnerské vzťahy, na ktoré nadviaže manželstvo, alebo sa vo väčšej miere presadia kohabitácie ako celoživotná forma partnerského spolužitia.

Dodávame, že východisková hypotéza viacerých riešiteľov predpokladá, že spolužitie bez sobáša, ktoré zaznamenáva stúpajúci trend v mnohých štátoch vyspelej demokracie v Európe, neobíde ani SR.⁸ Z anketového prieskumu rodinného správania vysokoškolákov na Slovensku vyplýva, že viac ako polovica respondentov (56,5 %) považuje spolužitie bez sobáša za vhodnú skúšku pred manželstvom. Až 16,8 % respondentov dokonca považuje kohabitáciu za lepšie partnerské spolužitie ako formálne manželstvo (Mládek, J., Širočková, J., 2004). Podľa uvedených autorov v roku 1991 bolo na Slovensku 20 864 kohabitácií a na 100 zosobášených osôb pripadlo 1,65 kohabitantov. Táto hodnota sa v roku 2001 zvýšila na 30 466 kohabitácií (2,68 kohabitantov). Predpokladáme, že do roku 2017 sa tento počet zdvojnásobil a v budúcnosti bude ďalej narastať.⁹ Zmeny v štruktúre kohabituujúcich osôb na Slovensku (Džambazovič, 2017, s. 273 a nasl.) sa vo výskumoch priblížili k realite, keď príčiny rastúceho počtu kohabitácií hľadajú na prvom mieste v zmene hodnôt a preferencií, ktoré súvisia s rastúcim individualizmom, procesom sekularizácie a rodovej rovnosti a následne v zmene objektívnych podmienok, vrátane nárastu celkovej neistoty a zmenami na trhu práce.

⁸ O postojoch v SR Mládek – Širočková, 2004, v ČR pozri Socioweb, 2008.

⁹ Pozri o tom prílohu 1.

V rámci medzinárodnej konferencie o sociálnoprávnej ochrane detí a sociálnej kuratele odznelo z úst Jany Špánikovej (2015)¹⁰ na adresu súčasnej rodiny, že slovenská rodina bola donedávna pomerne stálou jednotkou, v súčasnosti je viac otvorená, teda nie je formálne viazaná sobášom, nejakou zmluvou alebo rozsudkom. „Formálne znaky rodina už nemá, je založená viac-menej na dobrovoľnosti a na emocionálnej blízkosti. To je aj príčinou konfliktu, pretože ak si partneri nerozumejú po emocionálnej stránke, tak dochádza k napätiu a k rozchodu. Ak bol však vzťah v rodine predtým viazaný na základe formálnej dohody (sobáša), bol záväzný a nejakým spôsobom udržiaval rodinné spoločenstvo pohromade“. Slovenskej rodine teda podľa toho v súčasnosti vládnu emócie. „Ak sa však emocionalita vyčerpá a prídu starosti a problémy, kedy v rodine už nefunguje dobrá nálada, dochádza k rozchodu partnerov a rozpadu rodinného spoločenstva“. Následne sa podľa jej slov vytvárajú nové partnerstvá, tzv. doplnené rodiny. „V minulosti boli rodiny uzavreté, partneri sa snažili riešiť ťažkosti a problémy, ktoré v manželstve vznikli. Dnes však partneri zo vzťahu častokrát odchádzajú, pričom spoločné deti zostávajú často nezabezpečené, a to tak finančne, ako aj sociálne. Všetko zostáva najmä na žene – matke, ktorá sa o deti musí postarať po finančnej, sociálnej aj výchovnej stránke“.

Roman Džambazovič (2016, 2017) charakterizuje súčasnú slovenskú rodinu značne odlišne. Podľa neho administratívne zisťovania i sociologické výskumy poukazujú na evidentnú premenu rodinného správania na Slovensku v poslednom štvrtstoročí. Ide o kvantitatívnu, ako aj kvalitatívnu stránku reprodukčného a partnerského správania. Zmeny boli veľmi intenzívne a za pomerne krátke časové obdobie nastal „prepis“ rodinného správania ustáleného v období „zlatej éry rodiny“ v 70. a 80. rokoch minulého storočia. Narušila sa unifikácia rodinnej dráhy a nastal odklon od jasného a jednotného časovania životných udalostí. Postupne sa konštituuje niekoľko flexibilných modelov reprodukčného a rodinného správania. Výsledkom je výrazná rôznorodosť rodinnej a životnej dráhy obyvateľov Slovenska, ako aj predstáv o životnej dráhe a načasovaní jednotlivých prechodov.

K špecifikám sa pridáva podobnosť s typom rodinnej štruktúry so štátmi južnej Európy, čo ale vyvoláva značné pochybnosti. Aj pri modeli vstupu do dospelosti považuje Džambazovič juhoeurópsky model za najviac aplikovateľný na našu realitu. Typické preň je práve dlhšie spolužitie s rodičmi, pričom odst'ahovaniu sa od rodičov bránia predovšetkým ekonomické dôvody. Osamostatňovanie sa od rodičov pritom porovnáva s Poľskom (v r. 2008, 46

¹⁰ Pozri o tom <http://www.teraz.sk/slovensko/slovenska-rodina-zmeny-struktura/162422-clanok.html>. Jana Špániková je riaditeľkou Tera Viva, akreditovaného subjektu Ministerstva práce, sociálnych vecí a rodiny SR.

%), s Maďarskom (v r. 2008, 51,2 %) a s ČR (v r. 2008, 52,5 %), kde však nie je možné preukázať „juhoeurópsky model“ reality. Špecifickosť situácie na Slovensku je evidentná aj vo vysokom zastúpení rozšírených domácností, ako aj v ich štruktúre na získanie vlastného bývania. Odchod od rodičov je často spojený až so sobášom či založením si vlastnej rodiny.

Znaky života súčasnej rodiny možno charakterizovať aj prvkami anómie. Tu si treba osobitne všímať funkčné a disfunkčné účinky deviácie rodinného života, spokojnosť členov rodiny s vlastným životom (v rodine), nadobúdanie sociálneho kapitálu a príslušnosť k náboženstvám a cirkvi. Naše poznatky sú postavené na interpretácii dát, ktoré sú výsledkom výskumu, primárne koncipovaného na skúmanie medzigeneračných vzťahov.

S problematikou súčasnej rodiny súvisí aj otázka medzigeneračných vzťahov. Problematika vzťahov medzi pokoleniami je predmetom pozornosti už najmenej troch generácií predstaviteľov sociálnych vied. V najrôznejšej podobe sa stáva obsahom empirických výskumov, najmä sociologických teórií. Z hľadiska sociokultúrneho je však podľa Mannheim (1970, s. 509 – 565) dôležitejšie, že generácia nevzniká narodením sa v približne rovnakom období, ale sa vytvára v procese komunikácie. Podľa Bohnenkampa (2011) generácia nie je žiadnym konštruktom. Generácie ľudí na území SR sú spojené vekom, hodnotami, vzorcami správania, historickými udalosťami a ich prežívaním. Pri náhlych sociálnych zmenách však jedna generácia obsiahne menej kohort (rovesníkov). V zmysle neofunkcionálnych teórií, ale aj podľa Giddensa (1984, 1999) by sme mohli uvažovať i o aktérstve generácií, konaní, ktoré sú silne štrukturálne podmienené. Neraz sme svedkami prejavov generačných nezhôd na verejnosti, v politickom živote, v oblasti riadenia (inštitúcií, organizácií), vo vede, technike, umení a literatúre. Striedanie generácií a konflikty sa nezriedka manifestujú v najrôznejšej podobe i v rodine, pričom môžu nadobúdať latentnú alebo zjavnú, manifestovanú podobu.

Podľa viacerých súčasných autorov (Mendelová, E., Ondrejko, P., Tydlitátová, G., Melkusová, H., Kráľová, J., Filadelfiová a i.) sa problematike rodiny vo vede a výskume vzhľadom na jej význam v živote spoločnosti nevenuje dostatočná pozornosť. Veľké medzery vo vzťahu k otázkam rodinnej politiky má najmä politológia. Zdá sa, že odrazom tohto stavu sú i zjednodušené predstavy politických strán o význame problematiky rodiny a jej výskumu.

Na základe empirických výskumov, ktoré sme uskutočnili v rámci agentúry VEGA, je súčasná „moderná“ slovenská rodina nedostatočne súdržná, **inkonzistentná**, nedostatočne stála, ba až neudržateľná pri prekonávaní vážnejších prekážok a problémov, *vzťahy v nej sa stávajú neprehľadnými*, s často sa meniacou konšteláciou, produkujúce často **pocity bezmocnosti**.

Stráca sa alebo býva oslabená i funkcia sociálnej kontroly v rodine. Sprievodným javom týchto zmien, ktoré sme nazvali prvkami anómie v rodine, sú ďalšie sociálne javy, ku ktorým patria:

- narastajúce násilie v rodine;
- častý syndróm zanedbávaného a týraného dieťaťa¹¹;
- zmeny v štruktúre rolí v rodine;
- zmeny sociálneho statusu muža a ženy;
- niekedy až schizoidné postavenie ženy – matky, rozhodujúcej sa medzi profesionálnou kariérou a rolou matky a
- preťaženosť členov rodiny, predovšetkým žien.

Vyslovujeme hypotézu, že práve uvedené znaky sú príznačné pre (narastajúcu) nechť privádzať na svet deti.

Predpovede budúcnosti rodiny predpokladajú významné zmeny. Do akej miery postihnú aj slovenskú rodinu, nemožno predvídať. Budúcnosť rozhodne nebude lineárnym predĺžením doterajšieho vývoja. Rýchlosť zmien a akcelerácia troch najvýznamnejších faktorov rodiny v budúcnosti čaká zmena, ktorá sa prejavuje už teraz. Svetové ekonomické centrum (WEF) prízvukuje tzv. druhý demografický prechod. Ten predpovedali Ron Lesthaeghe a Dirk van de Kaa ešte v roku 1986 (dostupné na: www.demographic-research.org). Zmeny v populácii spôsobí v budúcnosti (Druhá demografická tranzícia, ako prechod a modulácia) najmä:

- rastúci počet *singles*, teda ľudí žijúcich osamote;
- predmanželské spolužitie;
- oddialené rodičovstvo;
- zvýšený počet detí narodených v nemanželskom zväzku;
- nižšia pôrodnosť;
- vysoká rozvodovosť.

Jan M. Hoem (2008) v časopise *Demographic Research*¹² hovorí dokonca o tom, že sex, rodičovstvo a manželstvo budú tri oddelené veci. Vidieť to napríklad na prípade detí, ktoré sa narodili v manželstve a mimo neho. Ako príklad žurnalistického prístupu a tým aj zjednodušovania skutočností by sme mohli uviesť napr. nasledovný článok:

<https://aktualne.atlas.sk/ekonomika/slovenska-ekonomika/rodina-buducnosti-zmeni-budu-mama-otcom-prezitok.html>.

¹¹ Otázkami CAN z hľadiska sociálnej patológie sa zaoberá Vlčková, M. v diele Ondrejko, P. a kol.: Sociálna patológia, Bratislava: Veda, vyd. SAV, 2001.

¹² <https://www.demographic-research.org/volumes/vol19/1/19-1.pdf>, str. 1 – 4. Časopis *Demographic Research* vydáva Max Planck Institute for Demographic Research, Konrad-Zuse Str. 1, D-18057. Rostock, GERMANY.

Autori Perelli-Harrisová, B., Sigle-Rushtonová, W. a Kreyenfeld, M., Lappegård, T. a Berghammer, C. (všetci Max Planck Institute for Demographic Research, Rostock, Nemecko)¹³ v pozoruhodnej štúdií nazvanej *The educational gradient of nonmarital childbearing in Europe: emergence of a pattern of disadvantage?* uvádzajú, že takmer každá európska krajina zažila určitý nárast mimomanželského rodičovstva, najmä kvôli narastajúcemu počtu narodených detí v rámci spolužitia. V prílohe 1 kvôli orientácii uvádzame graf *Office for National Statistics UK*. Relatívne málo štúdií v Európe však skúma vzdelávací gradient v plodnom veku v rámci spolužitia, alebo, ako sa časom menil. S využitím retrospektívnej histórie odborov a plodnosti používame konkurenčné modely rizikového správania, aby sme preskúmali vzdelávací gradient v plodnom veku v spolužití v ôsmich krajinách Európy. Vo všetkých sledovaných štátoch preukázali riziká narodenia v rámci spolužitia negatívny gradient vzdelávania. Pri priamom porovnaní plodnosti pri spolužití s manželskou plodnosťou pretrváva negatívny gradient vzdelávania vo všetkých krajinách okrem Talianska, hoci rozdiely neboli významné v Rakúsku, Francúzsku a Nemecku. Tieto zistenia naznačujú, že rodičovstvo v rámci spolužitia z veľkej časti nasleduje vzor nevýhod. Tvrdíme, že model nevýhod sa vyvinul kvôli: 1.) feministickým a sociálnym hnutiam, ktoré liberalizovali postoje k mimomanželskému rodičovstvu a 2.) globalizácii a ekonomickej neistote, ktoré viedli k neistote zamestnania a nestabilite vzťahov. Toto vysvetlenie poskytuje alternatívu k druhej teórii demografickej premeny, i keď sa pre ňu nachádza len málo dôkazov.

Stretávame sa s názormi, podľa ktorých bude naďalej platiť tzv. *Hajnalova línia*, rozdeľujúca Európu¹⁴. Podľa tejto línie je to hranica, ktorá spája Petrohrad (Rusko) a Terst (Taliansko). V roku 1965 John Hajnal zistil, že línia rozdeľuje Európu do dvoch oblastí charakterizovaných rôznymi úrovňami sobášnosti. Na západ od línie boli pomery manželstva a pôrodnosť pomerne nízke a významná menšina žien sa zosobášila neskoro alebo zostala sama. Na východ od línie, v Stredozemí a v časti severozápadnej Európy sa uzatvárali skoré manželstvá, čo bolo normou, a vysoká pôrodnosť bola sprevádzaná vysokou úmrtnosťou. Slovensko sa nachádza východne od tejto línie. Relatívne vysokú pretrvávajúcu novorodeneckú úmrtnosť v SR¹⁵ pokladáme za jeden z dôkazov platnosti tejto predpovede.

¹³ Dostupné na <https://ideas.repec.org/p/dem/wpaper/wp-2010-004.html>.

¹⁴ Pozri prílohu 2.

¹⁵ Podrobnejšie o tom pozri: Magyarová G. a kol. 2014. *Neonátálna mortalita a morbidita na Slovensku*. Nové Zámky: NsP.

Na záver by sme mohli konštatovať, že vývoj slovenskej rodiny v poslednom desaťročí odráža zmes historickej kontinuity a významných zmien. Aj u mladých rodín (mladej generácie) dominuje kombinácia tradičných a postmoderných hodnotových postojov a foriem života. Vyslovujeme ideovú hypotézu, podľa ktorej sa život slovenskej rodiny nachádza medzi kontinuitou a zmenou, teda kvalitou, ktorej jednotlivé aspekty a atribúty je nevyhnutné empiricky identifikovať a naďalej skúmať, ale následne aj hodnotiť, ak nemáme následne iba nečinne prihliadať na tento vývoj. Pokladáme za nevyhnutné pokúsiť sa do tohto vývoja na základe výsledkov hodnotenia pozitívne intervenovať na makroúrovni (predovšetkým v kreovaní adekvátnej a cieľavedomej rodinnej politiky, zbavenej vulgárneho ekonomizmu), ale i na mikroúrovni, prostredníctvom sociálnej pedagogiky, sociálnej práce, poradenstva, regionálnej, školskej a komunálnej rodinnej politiky, s aktivizáciou všetkých zúčastnených, vrátane vedy a výskumu.

LITERATÚRA

- BÚTOROVÁ, Z. a kol. 2008. *Ona a on na Slovensku. Zaoštréné na rod a vek*. Bratislava: IVO, 2008, s. 235 – 241 (Kapitoly: Deľba práce v rodine a domácnosti – realita a ideál; Mimopracovný čas žien a mužov).
- BOHNENKAMP, B. 2011. *Doing Generation. Zur Inszenierung von generationeller Gemeinschaft in deutschsprachigen Schriftmedien*. Bielefeld: Transcript Verlag.
- DANGLOVÁ, O. 1996. Kreativita a kultúrny kontext. In: *Slovenský národopis* 44, č. 1, s. 45 – 62.
- DE SINGLY, F. 1999. *Sociologie současné rodiny*. Bratislava: Univerzita Komenského, 1999. 196 s. ISBN 80-223-1375-0.
- DEMOGRAFIC RESEARCH a free, expedited, online journal of peer-reviewed research and commentary in the population sciences published by the Max Planck Institute for Demographic Research Konrad-Zuse. s. 1, D-18057 Rostock, GERMANY (www.demographic-research.org).
- DŽAMBAZOVIČ, R. 2012. *Rodinné správanie v demografických dátach*. Bratislava: Stimul, http://stella.uniba.sk/texty/RD_rodinne_spravanie.pdf.
- DŽAMBAZOVIČ, R. – ŠPROCHA, B. 2017. Kto žije v kohabitáciách na Slovensku? In: *Sociológia*, roč. 49, č. 4, s. 341 – 460.
- DŽAMBAZOVIČ, R. 2016. S kým žijeme v jednej domácnosti? Meniace sa formy rodinného správania na Slovensku z pohľadu štruktúry domácností. In: *Slovenská štatistika a demografia*, roč. 26, č. 1, s. 29 – 47.
- FILADELFIOVÁ, J. 2005. Demografická situácia a správanie rodín vz. rodinná politika v SR. In: *Sociológia*, 2005, r. 37, 5, s. 387 – 418.
- GIDDENS, A. *Sociologie*. - Praha: Argo, 1999. ISBN 80-7203-124-4
- HAJNAL, J. (1965). „European marriage pattern in historical perspective“. In: Glass, D. V.; Eversley, D. E. C. *Population in History*. London: Arnold.
- HORVÁTHOVÁ, E. 1971. Teoretické otázky súčasnej etnografie. In: *Slovenský národopis*, roč. 21, 1971, s. 311 – 317.

- HOEM, J. M. 2008. Childbearing Trends and Policies in Europe. In: *Demographic Research*. Volume 19, Article 1. Dostupné na: <https://www.demographic-research.org/volumes/vol19/1/19-1.pdf>.
- JAKUBÍKOVÁ, K. 1997. Rodinné obyčaje. In: Botíková, M. – Švecová, S. *Tradiície slovenskej rodiny*. Bratislava: Veda.
- KOVAČEVIČOVÁ, S. 2000. Sídla a obydlie. In: *Slovensko. Európske kontexty ľudovej kultúry*. s. 143 – 170. Zostavila Stoličná, R. Bratislava.
- MAGYAROVÁ, G. a kol. 2014. *Neonatólna mortalita a morbidita na Slovensku*. Nové Zámky, NsP.
- MANNHEIM, K. Das Problem der Generationen, in ders., *Wissenssoziologie. Auswahl aus dem Werk*, eingel. u. hg. von Kurt H. Wolff, 2. Auflage, Neuwied: Luchterhand 1970, S. 509-565.
- MENDELOVÁ, E. (2014). Súčasná postmoderná rodina a vnútorodinná deľba práce. In: *Sociální pedagogika / Social Education*, ročník 2, číslo 1, s. 11 – 21, ISSN 1805-8825.
- MICHÁLEK, A. 2010. Sociálne nerovnosti a chudoba na Slovensku. Regionálna analýza. In: Pauhofová, I., Hudec, O., Želinský, T. editori (2010). *Sociálny kapitál, ľudský kapitál a chudoba v regiónoch Slovenska*. Košice: Ekonomická fakulta TU, ISBN 978-80-553-0573-8.
- MLÁDEK, J. – ŠIROČKOVÁ, J. 2004. Kohabitácie ako jedna z foriem partnerského spoluzitia obyvateľstva Slovenska. *Sociológia*, ISSN 1336-8613, 2004, roč. 36, č. 5, s. 423 – 454.
- ONDREJKOVIČ, P. a kol. 2006. *Rodina v novom miléniu*. Nitra: UKF, s. 44 – 53. ISBN 8080509824.
- ONDREJKOVIČ, P. – MAJERČÍKOVÁ, J. 2006. Zmeny v spoločnosti a zmeny v rodine. Kontinuita a zmena. In: *Sociológia*, roč. 38, č. 1, s. 5 – 31. ISSN 0049-1225.
- SALNER, P. 1986. Medzigeneračné vzťahy v súčasnej rodine. In: *Spôsob života družstevnej dediny. Z etnografických výskumov obce Sebechleby*. s. 74 – 84. Zostavila Filová, B. Bratislava.
- SOCIOWEB. *Rodina: Jaké jsou postoje české společnosti k rodičovství mimo manželství?* [online]. Datum publikování: 2.1.2008. Dostupné na: <http://www.socioweb.cz/index.php?disp=temata&shw=296&lst=111>.
- VAŇO, B. (ed.) – JURČOVÁ, D. – MÉSZÁROS, J. – POTANČOKOVÁ, M. – ŠPROCHA, B. 2009. *Populačný vývoj v Slovenskej republike*. Bratislava: Infostat.

Zborník príspevkov z vedeckej konferencie s medzinárodnou účasťou: Dni sociálnej práce. Sociálna sféra Slovenskej republiky a sociálna práca (Európa, právo a prax). 12. – 13. november 2008. Nitra: UKF, 2009. 270 s. ISBN 978-80-8094-454-4.

Peter Ondrejkovič sa venuje otázkam sociálnej patológie, kriminológie, ako i sociológie výchovy a rodiny ako i metodológie spoločenskovedného výskumu. Je autorom viacerých monografií a štúdií, uverejňovaných u nás i v zahraničí.

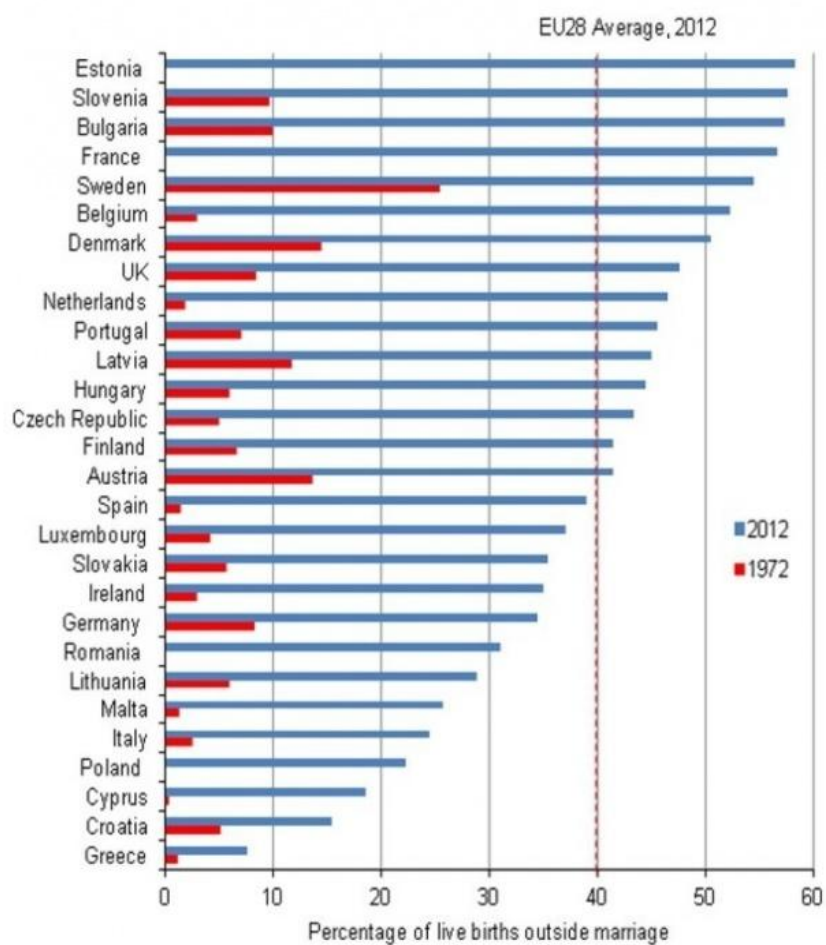
Osobitnú pozornosť venuje otázkam negatívnych stránok individualizácie mládeže, ktorá sa uskutočňuje na pozadí významných spoločenských zmien, nachádzajúcich svoj odraz v anómii rodiny. V súčasnosti pôsobí v ČR na Palackého univerzite v Olomouci a na Univerzite Hradec Králové.

Príloha 1

Percento detí narodených mimo manželského zväzku, porovnanie rokov 1972 a 2012

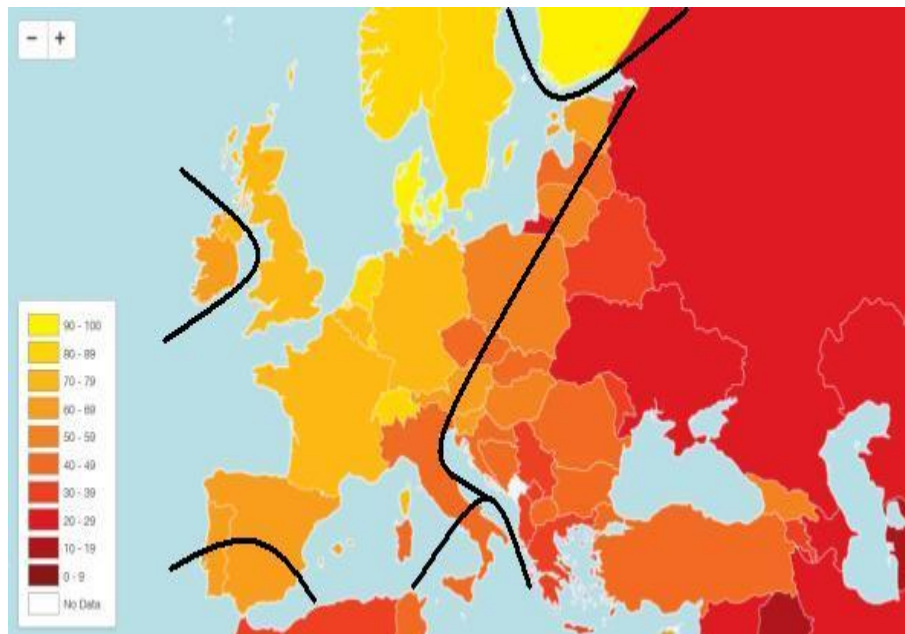
(zdroj: *Office for National Statistics, UK*)

Percentage of births outside of marriage, 1972 and 2012 in EU 28.

Príloha 2

Hajnalova línia

Prof. PhDr. P. Ondrejkoč, DrSc.
Katedra sociálnej pedagogiky PdF Univerzity Hradec Králové,
PdF Univerzity Palackého Olomouc, Ústav pedagogiky a sociálných štúdií
pondrejkoč37@gmail.com